

НАЗВИ ПОСЕЛЕНЬ СРІБНОЇ ЗЕМЛІ  
ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.  
Випуск 2(50)  
УДК 811.161.2'373.21 (477.87)

DOI:10.24144/2663-6840/2023.2(50).237–243

Котович В., Мацьків П. Назви поселень Срібної землі як лінгвокультурний феномен; кількість бібліографічних джерел – 20; мова українська.

**Анотація.** У статті проаналізовано назви міст Закарпаття *Берегово, Виноградів, Тячів, Чоп* як лінгвокультурний феномен. З'ясовано, що вони експлікують інформацію апелятивного коду (ландшафтно-артефактного мікрокоду). Доведено, що ойконіми являють собою невід'ємну частину загальної мовної системи, їхнє виникнення й розвиток підпорядковані загальним лінгвістичним закономірностям. Водночас процес номінації будь-яких географічних об'єктів не є чисто лінгвістичним і не зводиться до простого акту маркування. Ойконіми / астіоніми містять у своїх основах значну й важливу інформацію з найрізноманітніших інформаційних сфер: лінгвістичну, історичну, соціальну, культурологічну, психологічну, етнографічну тощо. Саме об'ємність лінгвістичної та екстралінгвістичної інформації дозволяє їм бути одиницями, що здатні репрезентувати зв'язок із культурно-історичними і національно-специфічними особливостями того чи того народу.

Підкреслено, що культура організовує думку мовної особистості, формує мовні категорії та концепти. Тож ойконіми розглянуто як особливий пласт пропріальної лексики, що відображає пономінований людиною світ та окреслений нею простір. Методологія дослідження визначає шляхи утвердження аналізованої проблеми: омовлення людиною заселеного нею об'єкта здійснюється через призму національної культури. Відтворення культури українського ойконімного назовництва передбачає наявність в онімі і лінгвальної, і культурної інформації. Лінгвальну продиктовано певними мовними законами, культурологічну визначено самою сутністю культури та об'єктивовано за допомогою кодів культури.

Моделювання лінгвокультурологічних портретів назв міст Срібної землі дало змогу простежити генезу, особливості функціонування, культурно-історичну та національну зумовленість астіонімів *Берегово, Виноградів, Тячів, Чоп*. Застосування методики моделювання функціонально-семантичних полів забезпечило створення лінгвокультурологічних портретів астіонімів Закарпаття з виокремленням у них ядерної та інтерпретаційної зон, зон ближньої та дальньої периферії.

**Ключові слова:** професор Василь Німчук, Срібна земля, Закарпаття, ойконіми, астіоніми, ономастика, лінгвокультурологічний портрет, спосіб номінації.

**Постановка проблеми.** «Срезневський ХХ століття» – саме так поіменував (власне, не просто поіменував, а повторив за науковою спільнотою) П. Білоусенко свого вчителя В. Німчука в статті, приуроченій 80-річчю видатного вченого. Наголошувши, що нині ведемо мову про «епоху Німчука в українському мовознавстві», що розпочинав Василь Васильович свій шлях у науку з «проблем діалектного словотвору», «дещо пізніше перейшов до проблем діахронної та теоретичної дериватології», «з особливим пієтетом досліджував українську мову давньокиївської доби», назву ювілейної статті професор П. Білоусенко все ж дав «Ономаст Василь Німчук», позаяк «через етимологію, діалектологію, словотвір, історію української мови» цей велет української лінгвістики «вростав в ономастику» [Білоусенко 2014, с. 3–6].

**Аналіз досліджень.** Проблемам ономастики присвячена й одна з останніх прижиттєвих публікацій В. Німчука «Буковель чи Буков'яль?», уміщена в Наукових записках Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та оприлюднена з матеріалами XVII Міжнародної ономастичної конференції, присвяченої 80-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка у вересні 2017 року.

У статті мовознавець досліджує етимологію назви відомого українського курорту *Буковель* та доводить, що це «складний топонім, який в основі має іменник «бук» і прикметник «в'ялий» (дериват від дієслова «в'янути»)» [Німчук 2017, с. 224]. Вражає передусім вірність ученого задекларованій позиції: ще далекого 1967 року в студії «Ясіння (сер. р.) чи Ясіня (ж. р.)» В. Німчук наголошує, що «в українському топоніміконі маємо значну кількість географічних назв, які походять від діалектних слів, слів, не властивих літературній мові. Діалекти ж посідають власні фонологічні й словотворчі структури, часом досить відмінні від структур літературної мови. Науково обґрунтовані правописні норми таких назв можна дати лише після фахового мовознавчого аналізу їх структури, з'ясування етимології» [Німчук 1967, с. 50], тож «апелятив *йасін'є / йас'ін'а*, від якого походить власна назва [Ясіння], є звичайною збірною формою іменника *йас'ін'*. Звукова форма *йас'ін'*, поширена в західних говірках української мови, цілком закономірна з погляду історичної фонетики, з переходом *e > i* в новозакритому складі (пор. прасл. *\*asenъ, \*asenъ*)» [Німчук 1967, с. 53]. Фіксація ойконіма як *Ясіня* є для дослідника неприйнятною, і він «виявляє глибоку пошану до народної мови та пропонує достоту правильне рі-

шення: узаконити народну форму топоніма *Ясиння* в літературній мові» [Білоусенко 2014, с. 8].

Такої ж концепції дотримується В. Німчук і через п'ятдесят років, розмірковуючи про ойконім *Буковель* та його найбільш прийнятну для автора дослідження форму *Буков'яль*: «тут маємо композит із сполучним *о* та коренями *бук* і *в'я-нути*, точніше – *в'ял-ий*. <...> Етимологія другого компонента досліджуваного слова прояснюється, коли врахувати відоме явище переходу *а* в *е* після м'яких приголосних та й у гуцульському діалекті, і відкривається корінь *в'я(д)-л-ий* > *в'єлий* (*в'єлий*). <...> Спостережливі гуцули назву *Буков'єл* пояснюють тим, що в дерев, які ростуть на цій горі, завжди підв'яле листя. <...> Імовірно, первісно функціонували топоніми-структури із кінцевими м'якими приголосними у формах *Буков'єль* та *\*Буков'єнь*, які трансформувалися в *Буков'єл*, *Буков'єн*. Літературно-нормативними відповідниками повинні бути форми *Буков'ял*, *Буков'ян* або *Буков'яль*, *Буков'янь*» [Німчук 2017, с. 225].

Про зв'язок ономастики з діалектологією загалом та про топонімікон Закарпаття зокрема учений неодноразово писав у своїх публікаціях «Про необхідність вивчення топоніміки у зв'язку з народними говорами», «З історичної топонімії Закарпаття» та ін. Онімний простір Срібної землі (як з легкої руки Василя Пачовського більше ста років образно іменують цей край) не раз був об'єктом зацікавлення ономастів. У статті, опублікованій за матеріалами XIX Всеукраїнської ономастичної конференції з міжнародною участю, присвяченій 100-річчю з дня народження Кирила Галаса, ми окреслили лінгвокультурологічні портрети назв міст Закарпатської області *Іршава*, *Мукачево*, *Перечин*, *Рахів*, *Свалява*, *Ужгород*, *Хуст* [Котович 2021, с. 256–261]. **Мета цієї статті** – проаналізувати назви міст Закарпаття *Берегово*, *Виноградів*, *Чоп*, *Тячів*, які є репрезентантами апелятивного коду.

**Методика дослідження** зумовлена його метою, завданнями та матеріалом, має комплексний характер і спирається на загальнонаукові та власне лінгвістичні методи й прийоми. Описовий метод мовно-культурної інтерпретації назв поселень дав змогу проаналізувати астіоніми як своєрідні згорнуті тексти з лінгвальною та екстралінгвальною інформацією. У цьому ракурсі він тісно корелює з прийомами лінгвокультурологічного аналізу, спрямованими на виявлення та опис національно-культурно компонента в семантиці досліджуваних ономастичних одиниць. Виявом порівняльно-історичного методу стала репрезентація давніх ойконімотвірних моделей, онімних та апелятивних етимонів, аналіз фоно-морфемних та лексичних трансформацій. За допомогою структурного методу, зосібна методики дериваційного аналізу, окреслено словотвірну структуру астіонімів. Семантико-мотиваційний метод допоміг встановити мотиваційні чинники творення назв міст, а доповнений прийомами аналізу культурологічних та ономастичних кодів уможливив розгляд ойконімів як лінгвокультурних феноменів. Використанням прийомів

етимологічного аналізу та аналізу словникових дефініцій з'ясовано генезу досліджуваних одиниць. Застосування методики моделювання функціонально-семантичних полів (функціональний метод) забезпечило створення лінгвокультурологічних портретів астіонімів Закарпаття з виокремленням у них ядерної та інтерпретаційної зон, зон ближньої та дальньої периферії [Котович 2020, с. 3].

**Виклад основного матеріалу.** Одним із першочергових питань, від якого відштовхуємося, здійснюючи ономастичні дослідження, є питання принципів номінації поселень. «З погляду семантичного зв'язку між ойконімами й позамовними чинниками, – наголошує В. Лучик, – найзагальнішою категорією в сучасній ономастиці вважається принцип номінації, який ґрунтується на врахуванні визначальних реалій, що впливають на творення назв поселень» [Лучик 2007, с. 193]. Такими реаліями вчений називає чотири позамовні чинники: 1) антропологічний; 2) просторовий; 3) внутрішній; 4) ідеологічний [Лучик 2007, с. 194]. Д. Бучко чітко їх деталізує: номінація поселень через відтворення в їхніх назвах зв'язку з іменуванням окремої особи або групи осіб; зв'язку з назвами інших географічних об'єктів; індивідуальних особливостей самого населеного пункту; економічно-виробничих, суспільно-політичних факторів та пам'ятковості [Бучко 2013, с. 348].

Додамо, що ойконіми, утворені за кожним із відомих принципів, є експлікаторами як лінгвальної, так і культурної інформації, а саме:

1. Номінація поселення через відтворення в його назві зв'язку з найменуванням окремої особи або групи осіб.

*Лінгвальна* інформація: посесивність як головний спосіб вираження відношення особи до назви поселення та суфікси *-\*jь* (*-\*j-a*, *-\*j-e*), *-ів*, *-ин*, *-івк-а*, *-(и)ин-а*, *-их-а*, *-к-*, форма родового відмінка, частково суфікси *-ець*, *-инець* як засоби вираження посесивності в українській ойконімії; релятивність як додатковий спосіб вираження відношення особи до назви поселення та суфікси *-івк-а*, *-(и)ин-а*, *-их-а*, *-к-*, *-ськ* як засоби вираження релятивності в українській ойконімії; патронімі, родинні, локально-етнічні, власне етнічні, професійні (службові) назви громад та семантичне перенесення таких іменувань на численні поселення; афікси *-ич-і*, *-івц-і*, *-инц-і*, *-ан-и/-ян-и*, *-и/-і* як засоби передання опосередкованої участі особи в називанні конкретного поселення.

*Культурна* інформація: характер антропонімікону українців (слов'янські автохтонні композитні, відкомпозитні, відапелятивні особові власні імена, прізвиська; церковно-християнські імена; прізвища); національний колорит формування патронімічних, родових, родинних, локально-етнічних, етнічних, професійних назв громад.

2. Номінація поселення через відтворення в його назві зв'язку з назвами інших географічних об'єктів.

*Лінгвальна* інформація: афікси як показники відгідронімних ойконімів чи відойконімних гідроні-

мів; суфікси *-к-а, -ок, -ець* як засоби творення демінутивних ойконімів; префікси *за-, під-, по-, між- / межн-* як засоби творення назв-орієнтирів.

*Культурна* інформація: гідрооб'єкти як чинники мотивації назв поселень; рельєфно-ландшафтні особливості території та їхній вплив на колонізацію земель; фіто- / дендрооб'єкти, артефакти та їхній стосунок до номінації поселень; роль міграційних процесів у присвоєнні імен населеним пунктам; укрупнення та подріблення поселень.

3. Номінація поселення через відтворення в його назві ознак самого населеного пункту.

*Лінгвальна* інформація: лексико-тематичні групи етимонів відапелятивних ойконімів; субстантивовані прикметники в сингулярній та плюральній формі, ойконімні атрибути як способи іменування поселень.

*Культурна* інформація: відтворення в назві поселення місця (простору), часу, розміру, якісної, кількісної ознаки заселеного об'єкта.

4. Номінація поселення через відтворення в його назві економічно-виробничих, суспільно-політичних чинників та пам'ятковості, а також спеціально придумані назви.

*Лінгвальна* інформація: ойконімотвірні афікси в ролі формальних ойконімних показників, лексико-тематичні групи спеціально підібраної лексики.

*Культурна* інформація: відтворення в назві поселення економічних, виробничих відносин, політики, світогляду, збереження пам'яті відомих осіб; ідеологія суспільства; роль, місце ідеологічного та світоглядного чинника в культурі назвотворення.

Лінгвокультурологічне вивчення ойконімного простору передбачає дослідження і сучасної офіційної ойконімії України, і живомовної, аналіз словникових дефініцій, топонімної прози, матеріалів, зібраних експедиційним шляхом, народноетимологічних версій.

Отже, методологія нашого дослідження визначає шляхи утвердження аналізованої проблеми: омовлення людиною заселеного нею об'єкта (простору) здійснюється через призму національної культури.

Відтворення культури українського ойконімного назовництва передбачає наявність в онімії і лінгвальної, і культурної інформації. Лінгвальну продиктовано певними мовними законами, культурологічну визначено самою сутністю культури та об'єктивовано за допомогою кодів культури [Котович 2020, с. 62–63].

У слов'янській ономастиці довго домінувала думка, що найдавнішими є топоніми, утворені від загальних назв. Д. Бучко вважає це твердження цілком прийнятним і правильним, якщо йдеться про топоніми-гідроніми. Однак не такий характер мають денотати ойконімів: вони – витвір людських рук, а тому іншими є критерії та принципи їхньої номінації [Бучко 2013, с. 363]. Назви поселень первісно вказували на стосунок цих об'єктів до їхніх засновників, першопоселенців, власників або ж на відношення їхніх жителів, до цих же власників, а не на характер самих іменованих об'єктів [Бучко

2013, с. 357]. Свої міркування вчений підтверджує фактом, що з 620-ти літописних ойконімів, проаналізованих в «Етимологічному словнику літописних географічних назв Південної Русі», лише 22 ойконіми відапелятивні.

Закодування у власній назві поселення апелятива – явище, що характеризує культуру іменування всіх суспільних епох: від тієї, коли людина виокремилася в довкіллі якийсь примітивний об'єкт і скористалася його назвою на позначення свого поселення (*долина* → м. *Долина*), коли визначила характерну прикмету місця свого майбутнього осідку й закріпила її за ним (*рівне* (поле) → м. *Рівне*) – до тієї, коли жителі поселення або уповноважені особи приймали рішення щодо засвідчення в назві населеного пункту якогось природного, політичного, суспільного, економічного, культурного тощо факту (*марганець* → м. *Марганець*).

Мотиваторами апелятивного коду астіоніма були: 1) ландшафтні назви; 2) назви артефактів; 3) етнічні та локально-етнічні назви; 4) службові або професійні назви. Етимонами назв поселень ставали безпосередньо окреслені апелятиви або утворені на їхній базі географічні терміни. Досліджено, що з-поміж апелятивів найчастіше функцію географічного терміна-мотиватора ойконіма переймають на себе ландшафтні та артефактні назви.

«В основі процесу виділення кодів лежить ментальна операція <...>. Дослідники виділяють два типи кодів: субстанціональні й концептуальні. Субстанціональна група кодів базується на основі знаків матеріальної природи» [Савченко 2013, с. 65]. У межах українського астіонімікону до них належить ландшафтно-артефактний мікрокод. Первісне закодування ландшафтно-артефактної назви у власній назві поселення могло відбутися на тій стадії розвитку суспільства, коли людина: 1) заселила, обжила та назвала конкретну територію завдяки її зручності зазвичай захисним характеристикам; 2) усвідомила та виокремилася характерний об'єкт чи ознаку довкілля, назвою того об'єкта поіменувала засновану оселю з метою орієнтації в просторі. Так виникли назви поселень *Безодня*, *Болотня* і друга група – *Долина*, *Потік* тощо. Із часом важливішою ознакою іменування поселення стає назва артефакту – будь-якого об'єкта, створеного або модифікованого людьми. Назва такого об'єкта супроводжувала колонізацію території, вказувала на результати господарювання і навіть слугувала своєрідною рекламою поселення. Астіоніми, мотивовані апелятивами, що відображають назви ландшафтів або природні особливості місцевості, становлять великий інтерес, позаяк у їхніх основах збережено чимало мовних реліктів, які слугують ключем до пізнання специфіки менталітету людини-назовтворця. Національно-культурна інформація, почерпнута з таких назв, не тільки виокремлює ті об'єкти довкілля, які здавна були визначальними для вибору місця осідку, але й може прояснити причину закладень поселення та їх поіменування.

Астіонімами-репрезентантами аналізованого коду є назви міст Закарпаття: *Берегове*, *Виноградів*, *Тячів*, *Чоп*.

Назва теперішнього міста *Берегове* вперше зафіксована у відомих історичних джерелах 1247 р. Щоправда, засноване на цих теренах поселення упродовж своєї доволі тривалої історії іменувалося *Luprechtszasza*, *Lamprechsásza*, *Szász*, *Lompertháza* і тільки згодом *Beregszász*, *Берегово*, *Берегів*, *Берегове*. Саме такі ойконіми наводить Л. Деже в «Списку угорських назв сіл і міст із паралельними українськими (словацькими, румунськими) назвами» [Деже 1967, с. 246]. Кожна назва має своє історичне підґрунтя: *Luprechtszasza*, *Lamprechsásza*, *Szász*, *Lompertháza* – пов’язані з іменем угорського королівського герцога *Ламперта* (*Ламберта*), засновника 1063 р. мисливської вілли на місці майбутнього поселення; друга частина ойконіма *Beregszász*, що була закріплена за поселенням з 1284 р., містить у собі вказівку на заселення цієї місцевості саксами, вихідцями з німецької землі Саксонії. Теперішній астіонім мотивовано прикметником *береговий* ‘прибережний’ [Словарь I, с. 51], ‘розміщений, розташований на прибережних ділянках’ [Словник I, с. 158], що походить від апелятива *берег* ‘край землі, що межує з поверхнею річки, озера, моря і т. ін.; суходіл, територія, що прилягає до річки, озера, моря і т. ін.’ [Словник I, с. 158]. На Закарпатті географічний термін *берег* міг уживатися також у значенні ‘гора’ [Лучик 2014, с. 38]. Т. Марусенко з покликанням на дослідження географічних термінів Гуцульщини та Закарпаття С. Грабця, М. Грицака, Й. Дзендзелівського фіксує такі значення географічного терміна *берег* ‘підвищення, пагорб’, ‘гора, схил гори’ [Марусенко 1968, с. 216]. Місто розташоване на теренах Закарпатської низовини над невеличкою річкою *Вурка* (сьогодні – мілкою, а в минулому доволі повноводною). Однак дослідники більше схиляються до думки, що лексема не зі значенням ‘берег’, а зі значенням ‘схил’ була мотиватором назви поселення.

Одиницями апелятивного коду, куди входять ойконіми, мотивовані апелятивами на позначення назв ландшафтів, вважаємо також назви поселень, утворені від флоролексем.

Традиція іменування поселення за назвою різних видів дерев та кущів дуже давня й сягає, очевидно, часів культу дерева: Дерево пізнання, Дерево життя, Світове дерево. Літописні *Березьци*, *Берестовое*, *Дубьнь*, *Сосьниця* та ін. слугують не тільки взірцем переходу загальної назви у власну, але й виокремлюють *березу*, *берест*, *дуб*, *сосну* як дерева-орієнтири, а місцевість, порослу ними, позначають як придатну для освоєння й заселення людиною.

Дендрологічні ойконіми не раз ставали об’єктом ономастичного дослідження, головню за лексико-семантичного їхнього розгляду. Щоправда, відапелятивні ойконіми в працях багатьох сучасних дослідників – це об’єкт активних дискусій, позаяк, по-перше, часто не сам апелятив, а однойменний мікропонім слугував базою поіменування заселеного людиною об’єкта, по-друге, в основах багатьох ойконімів закодовано відапелятивний антропонім. Однак через відсутність повного словника народних географічних термінів провести чітку межу

між назвою місцевості й однойменним апелятивом украй важко, а часто навіть неможливо. Аналіз того, чи посесивний суфікс у назві поселення – дія аналогії, чи об’єктивних ойконімотворчих процесів, виводить дослідників з полону народної етимології. Лінгвокультурологічне опрацювання цих назв передбачає вивчення культури іменотворення та простеження його лінгвістичних механізмів.

Теперішнє місто *Виноградів*, засноване в IX ст., уперше засвідчене відомими історичними джерелами під 1262 р.: *Szölös* [Деже 1967, с. 270], до 1946 р. іменувалося *Севлюш* (< угор. *szőlő* ‘виноград’; *szőlős* ‘виноградник’). *Виноградів* – калька угорської назви *Szölös*, на українському мовному ґрунті формально дооформлена суфіксом *-ів*.

К. Галас зазначає, що *Виноградів* називали ще *Nugacha*, *Vgosa*, *Vgоча*, *Ugocsa* [Галас 1957, с. 205; Лучик 2014, с. 120]. Л. Деже зауважує, що про *Ugocsa* вперше згадано в другій пол. XII ст. як про опустіле біля *Виноградова* (біля *Szölös*) поселення [Деже 1967, с. 272].

В. Німчук часто писав про взаємні переклади угорською мовою українських топонімів із прозорою етимологією і навпаки. «Так, наприклад, назва закарпатського села *Лисичова* в 1465 р. фіксувалася як *Liszicza*, в 1466 р. – *Lissica*, а в 1517 р. – *Rowasmezew*, в 1662 р. – *Rawaszmézö* (угор. *ravas* ‘хитрий’), натомість *Довге* [рідне село В. Німчука – В. К., П. М.] засвідчено спочатку в угорському перекладі 1383 р. – *Hozyumezeu*, *Hozyomezeu*, 1404 р. – *Hozyumezeu* (суч. угор. *hosszú* ‘довгий’, *mezö* ‘поле’), а 1409 р. – *Dolha*» [Німчук 1967, с. 52–53].

У народній культурі *виноград* наділений ознаками святості; це перша культивована рослина, згадувана в Біблії; символ щастя, веселощів, життєвої ниви й краси новоствореної родини [Жайворонок 2006, с. 86]. Для *Виноградова*, який упродовж віків потопав у виноградниках, назва поселення стала символічною.

Найзахідніше місто нашої держави, розташоване на стикові кордонів України, Словаччини та Угорщини, – місто *Чон*, відоме з 1281 р., у документах засвідчене під 1346 р. як *Chop*, *Chap* [Деже 1967, с. 248]. П. Чучка вважає, що назву поселення мотивовано апелятивом *\*чоп* – місцевим (закарпатським) діалектизмом зі значенням: ‘чип’; ‘затичка для бочки’; ‘кілок’; ‘клин’ [Чучка 2005, с. 610]. Це дало підстави припустити можливість уживання лексеми в географічному значенні: ‘1) природні або спеціально виготовлені кілки, що використовувалися як межові знаки; 2) заглиблення від кілків; 3) клиноподібна місцевість у долині річки’ [Лучик 2014, с. 510].

М. Худаш вважає, що назву теперішнього міста утворено від антропоніма *Чон*, та наводить, крім сучасного прізвища, ще польські та хорватські особові імена *Czop*, *Čop* [Худаш 2004, с. 384]. Засновниками поселення, на думку вченого, могли бути представники роду *Чани* (*Чару*, *Цсару*), хоч прямих свідчень на користь цієї версії немає.

Ю. Карпенко розглядає ойконім *Чон* як варіант ороніма *Щовб* та вважає цю назву (первісно –

назву гори) не тільки дослов'янською, але й доіндоєвропейською [Карпенко 2005, с. 64].

Як бачимо, сьогодні немає єдиної переконливої версії щодо походження ойконіма. Гадаємо, що діалектна назва місцевості *чоп* найімовірніше стала мотиватором назви поселення.

Не менше дискусійних питань пов'язано і з походженням назви ще одного міста Срібної землі – *Тячів*. Поселення відоме з XIII ст. В. Лучик припускає, що його назву утворено від антропоніма \**Тяч*. Попри те, що така особова назва не засвідчена у відомих ономастиконах, подібним до нього вчений уважає відапелятивне ім'я *Tacz*, яке можна потрактувати як утворення від апелятива *taczać* 'турляти, перевертати(ся); йти важким кроком' або як відкомполітичний дериват двоосновного імені *Tatumir*, зафіксованого в польських іменословах [Лучик 2014, с. 482]. Додамо, що раніше такої думки дотримувалися й ми; див.: [Котович 2020, с. 149; Котович 2021, с. 413]. Однак 1336 р. поселення засвідчене як *Técsö* (на карті В. Белай). У зв'язку з цим народна етимологія пов'язує назву з гіпотетичним угорським апелятивом \**тячів*, приписуючи йому різні значення: 'подобатися', 'молочна труба', 'затоплена Тисою низовина', 'місцевість, де тече вода', 'місцевість, де течія' тощо. Тож припускаємо, що суфікс *-iv* у теперішній назві – вплив аналогії і первісна назва – відапелятив-

на (від якогось із апелятивів \**técsö*, \**taczać*, \**tacz* тощо) або й відгідронімна, позаяк теперішня річка *Тячівець*, яка пропливає через північну частину міста, 1389 р. зафіксована як ріка *Тячев*.

**Висновки.** Отже, назви поселень – згорнуті лінгвокультурні тексти, здатні не тільки слугувати лінгвістичним знаком заселеного людиною об'єкта, але й ословлювати обжитий та поіменований простір через призму культури назовництва. Моделювання лінгвокультурологічних портретів назв міст Срібної землі дало змогу простежити генезу, особливості функціонування, культурно-історичну та національну зумовленість астіонімів *Берегово*, *Виноградів*, *Тячів*, *Чоп*. Ойконімія – чи не найчастіше досліджувана сфера онімного простору й водночас чи не найбільш утаємничена. Різні підходи до її вивчення зумовили вироблення багатьох методик, у межах яких пріоритетними визнані етимологічний, структурно-словотвірний, лексико-семантичний принципи аналізу. Сучасні наукові пошуки спонукають до вияву механізмів інтерпретації ойконіма як елемента ойконімного простору, а водночас і як згорнутого лінгвокультурного тексту, специфічного лінгвокультурного феномену. Аналіз назв міст Закарпаття в лінгвокультурологічному аспекті дає підстави стверджувати, що вони слугують багатим джерелом пізнання культури, ментальності, світобачення та світовідчуття народу.

### Література

1. Білоусенко П. Ономаст Василь Німчук. *Українське мовознавство*. 2014. Вип. 1. С. 3–15.
2. Бучко Г., Бучко Д. Історична та сучасна українська ономастика: вибрані праці. Чернівці: Букрек, 2013. 456 с.
3. Галас К.Й. Про деякі назви населених пунктів Закарпаття. *Діалектологічний збірник Ужгородського держуніверситету*. Ужгород, 1957. Вип. 2. Т. XXVI. С. 203–206.
4. Дژه Л. Список венгерських названий сел и городов с параллельными русскими (словацкими, румынскими) названиями. *Очерки по истории закарпатских говоров*. Будапешт: Изд. АН Венгрии, 1967. С. 244–275.
5. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
6. Карпенко Ю.О. Ономастичні міркування. *Записки з ономастики*. Одеса, 2005. Вип. 9. С. 11–17.
7. Котович В. Астіоніми України: типологія онімного коду. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. 2021. Вип. 1 (45). С. 256–261.
8. Котович В.В. Ойконімний простір України: ономастичний та лінгвокультурологічний аспекти: автореф. дис. ... докт. філол. наук: спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Луцьк, 2020. 40 с.
9. Котович В.В. Ойконімія України як лінгвокультурний феномен: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2020. 448 с.
10. Котович В. Назви міст України: лінгвокультурологічний словник. Дрогобич: Посвіт, 2021. 472 с.
11. Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України. Відп. ред. В.Г. Складенко. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 544 с.
12. Лучик В.В. Позамовні чинники й категорії ойконімної номінації. *Студії з ономастики й етимології*. Київ, 2007. С. 193–202.
13. Марусенко Т.А. Матеріали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов). *Полесье*. Москва: Наука, 1968. С. 206–255.
14. Німчук В. Буковель чи Буков'яль? *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Мовознавство. 2017. Вип. 1 (27). С. 224–227.
15. Німчук В.В. Ясіння (сер. р.) чи Ясиня (ж. р.). *Повідомлення Української ономастичної комісії*. Київ: Наукова думка, 1967. Вип. 3. С. 50–57.
16. Савченко Л. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
17. Словарь української мови. Упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко: у 4 т.; надр. з вид. 1907–1909 рр., фотоспособом. Київ: Наукова думка, 1996–1997.

18. Словник української мови: в 11 т. Гол. редкол. І. Білодід. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
19. Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2004. 536 с.
20. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 707+XLVIII с.

### References

1. Bilousenko P. (2014) Onomast Vasyl Nimchuk [Onomast Vasyl Nimchuk]. *Ukrainske movoznavstvo*. Vyp. 1. S. 3–15 [in Ukrainian].
2. Buchko H., Buchko D. (2013) Istorychna ta suchasna ukrainska onomastyka: vybrani pratsi [Historical and modern Ukrainian onomastics: selected works]. Chernivtsi: Bukrek. 456 s. [in Ukrainian].
3. Halas K.Yo. (1957) Pro deiaki nazvy naselenykh punktiv Zakarpattia [About some names of settlements in Zakarpaty]. *Dialektolohichni zbirnyk Uzhhorodskoho derzhuniversityetu*. Uzhhorod. Vyp. 2. T. XXVI. S. 203–206 [in Ukrainian].
4. Dezhe L. (1967) Spysok venherskykh nazvaniy sel y horodov s parallelnymy russkymy (slovatskymy, rumynskymy) nazvanyami [List of Hungarian names of villages and towns with parallel Russian (Slovak, Romanian) names]. *Ocherky po ystoriy zakarpatskykh hovorov*. Budapesht: Izd. AN Venhryi. S. 244–275 [in Russian].
5. Zhaivoronok V.V. (2006) Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-reference]. Kyiv: Dovira. 703 s. [in Ukrainian].
6. Karpenko Yu.O. (2005) Onomastychni mirkuvannia [Onomastic considerations]. *Zapysky z onomastyky*. Odesa. Vyp. 9. S. 11–17 [in Ukrainian].
7. Kotovych V. (2021) Astonimy Ukrainy: typolohiia onimnoho kodu [Astonyms of Ukraine: typology of onymic code]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 1 (45). S. 256–261 [in Ukrainian].
8. Kotovych V.V. (2020) Oikonimnyi prostir Ukrainy: onomastychni ta linhvokulturolohichni aspekty [Oikonym space of Ukraine: onomastic and linguocultural aspects]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dok. filol. nauk: spets. 10. 02. 01 «Ukrainska mova». Lutsk. 40 s. [in Ukrainian].
9. Kotovych V.V. (2020) Oikonimiiia Ukrainy yak linhvokulturnyi fenomen: monohrafiia [Oikonymy of Ukraine as a linguistic and cultural phenomenon: a monograph]. Drohobych: Posvit. 448 s. [in Ukrainian].
10. Kotovych V. (2021) Nazvy mist Ukrainy: linhvokulturolohichni slovnyk [Names of cities of Ukraine: linguistic and cultural dictionary]. Drohobych: Posvit. 472 s. [in Ukrainian].
11. Luchyk V.V. (2014) Etymolohichni slovnyk toponimiv Ukrainy [Etymological dictionary of toponyms of Ukraine]. Vidp. red. V. H. Skliarenko. Kyiv: VC «Akademiiia». 544 s. [in Ukrainian].
12. Luchyk V.V. (2007) Pozamovni chynnyky i katehorii oikonimnoi nominatsii [Outoforder factors and categories of oikonym nomination]. *Studii z onomastyky y etymolohii*. Kyiv. S. 193–202 [in Ukrainian].
13. Marusenko T.A. (1968) Materyaly k slovariu ukraynskykh heohrafycheskykh apelliatyvov (nazvaniya relefov) [Materials for the dictionary of Ukrainian geographical appellatives (relief names)]. *Polesye*. Moskva: Nauka. S. 206–255 [in Russian].
14. Nimchuk V. (2017) Bukovel chy Bukovial? [Bukovel or Bukovyal?] *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Movoznavstvo*. Vyp. 1 (27). S. 224–227 [in Ukrainian].
15. Nimchuk V.V. (1967) Yasinnia (ser. r.) chy Yasynia (zh. r.) [Yasinya (neuter gender) or Yasinya (feminine gender)]. *Povidomlennia Ukrainskoi onomastychnoi komisii*. Kyiv: Naukova dumka. Vyp. 3. S. 50–57 [in Ukrainian].
16. Savchenko L. (2013) Fenomen etnokodiv dukhovnoi kultury u frazeolohii ukrainskoi movy: etymolohichni ta etnolinhvistychni aspekty: monohrafiia [The phenomenon of ethnocodes of spiritual culture in the phraseology of the Ukrainian language: etymological and ethnolinguistic aspects: monograph]. Simferopol: Dolia. 600 s. [in Ukrainian].
17. Slovar ukrainskoi movy (1996–1997) [Dictionary of the Ukrainian language]. Upor. z dodatkom vlasnoho materialu B. Hrinchenko: u 4 t.; nadr. z vyd. 1907–1909 rr., fotosposobom. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
18. Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. Hol. redkol. I. Bilodid. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
19. Khudash M. (2004) Ukrainski karpatski i prykarpatski nazvy naselenykh punktiv (utvorennia vid vidapeliativnykh antroponimiv) [Ukrainian Carpathian and Precarpathian names of settlements (formation from appellative anthroponyms)]. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. 536 s. [in Ukrainian].
20. Chuchka P. (2005) Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: istoryko-etymolohichni slovnyk [Surnames of Transcarpathian Ukrainians: historical and etymological dictionary]. Lviv: Svit. 707+XXLVIII s. [in Ukrainian].

### THE NAMES OF SETTLEMENTS OF THE SILVER LAND AS A LINGUISTIC AND CULTURAL PHENOMENON

**Abstract.** The article analyzes the names of the cities of Transcarpathia such as Beregovo, Vynohradiv, Tyachiv, Chop as a linguistic and cultural phenomenon. It was found that they explain the information of the appellate code (landscape-artifact microcode). It is proved that oikonyms are an integral part of the general linguistic system, their emergence and development

are subject to general linguistic regularities. At the same time, the process of nominating any geographical objects is not purely linguistic and is not reduced to a simple act of labeling. Oikonyms / astionyms contain in their foundations significant and important information from the most diverse information spheres: linguistic, historical, social, cultural, psychological, ethnographic, etc. It is the volume of linguistic and extralinguistic information that allows them to be units capable of representing the connection with the cultural and historical and nationally specific features of this or that people. It is emphasized that the culture of online access to language commons shapes language categories and concepts. Therefore, oikonyms are considered as a special layer of proprietary vocabulary that reflects the world named by man and the space defined by him. The reproduction of the culture of Ukrainian oikonymic naming implies the presence of both linguistic and cultural information in the onym. Linguistic is dictated by certain linguistic laws, cultural is defined by the very essence of culture and objectified with the help of cultural codes.

Modeling of linguistic and cultural portraits of the names of the cities of the Silver Land made it possible to trace the genesis, peculiarities of functioning, cultural and historical and national conditioning of the astionyms Berehovo, Vynohradiv, Tyachiv, Chop. The application of the functional and semantic fields modeling technique ensured the creation of linguistic and cultural portraits of the names of the cities of Zakarpatya with the identification of their nuclear and interpretive zones, near and far periphery zones.

**Keywords:** Professor Vasyl Nimchuk; Silver Land; Transcarpathia; oikonyms; astionyms; onomastics; linguistic and cultural portrait; method of nomination.

© Котович В., 2023 р.; © Мацьків П., 2023 р.

**Віра Котович** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Дрогобич, Україна; [virako@ukr.net](mailto:virako@ukr.net); <http://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

**Vira Kotovych** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Ukrainian Language Department, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine; [virako@ukr.net](mailto:virako@ukr.net); <http://orcid.org/0000-0001-6370-8135>

**Петро Мацьків** – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Дрогобич, Україна; [petro\\_matskiv@ukr.net](mailto:petro_matskiv@ukr.net); <https://orcid.org/0000-0002-1853-5375>

**Petro Matskiv** – Doctor of Philology, Professor of the Ukrainian Language Department, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine; [petro\\_matskiv@ukr.net](mailto:petro_matskiv@ukr.net); <https://orcid.org/0000-0002-1853-5375>